

Základy ekológie 4

Biocenóza

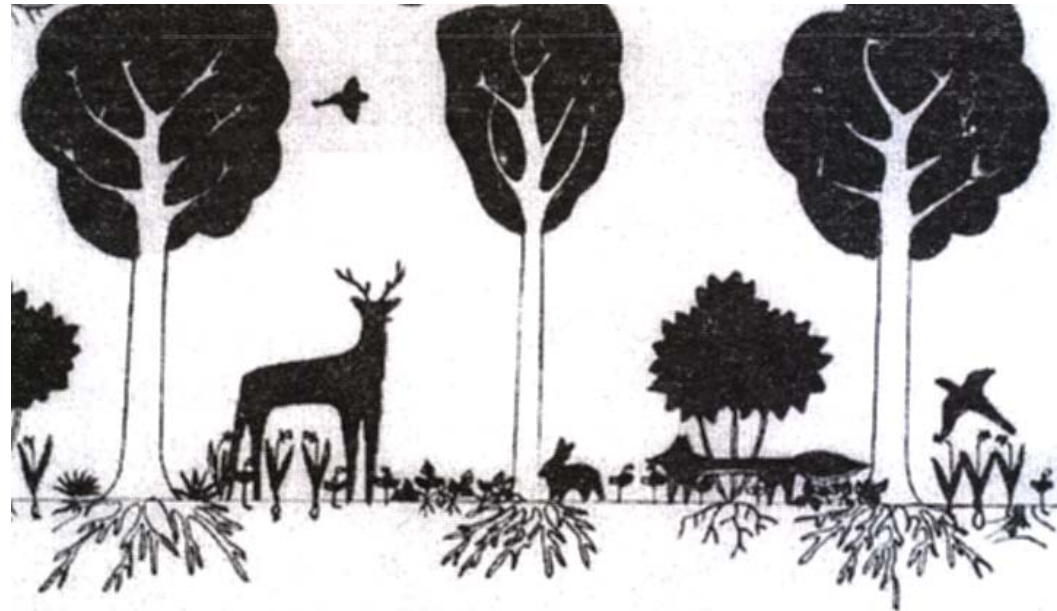

- = spoločenstvo živých organizmov**
- = biotický systém tvorený populáciami spolužijúcimi na určitom mieste v určitom období**
- má svoje špecifické vlastnosti
- rozmiestnenie (priestorová štruktúra) a druhové zloženie organizmov nie sú náhodné
- vyplývajú z vnútro a medzidruhových vzťahov a vzťahov s prostredím

Biocenóza

- samostatne rozlišované a skúmané časti biocenózy
 - bakteriocenózy
 - mykocenózy
 - fytocenózy
 - zoocenózy
 - ornitocenózy
 - malakocenózy
 - entomocenózy
 - ...

Vlastnosti biocenózy

- **druhové zloženie**
- **štruktúra**
 - rozloženie jedincov, druhov, životných foriem či funkčných typov v horizontálnom a vertikálnom smere
- **väzba na stanovište**
 - ekotop
 - biotop
 - ekosystém
 - interakcie, spätné väzby
- **sieť medzidruhových interakcií**
- **dynamika**
 - vývoj v čase
 - špecifická forma pre každú biocenózu
 - zmena vlastností
 - spätné väzby s prostredím

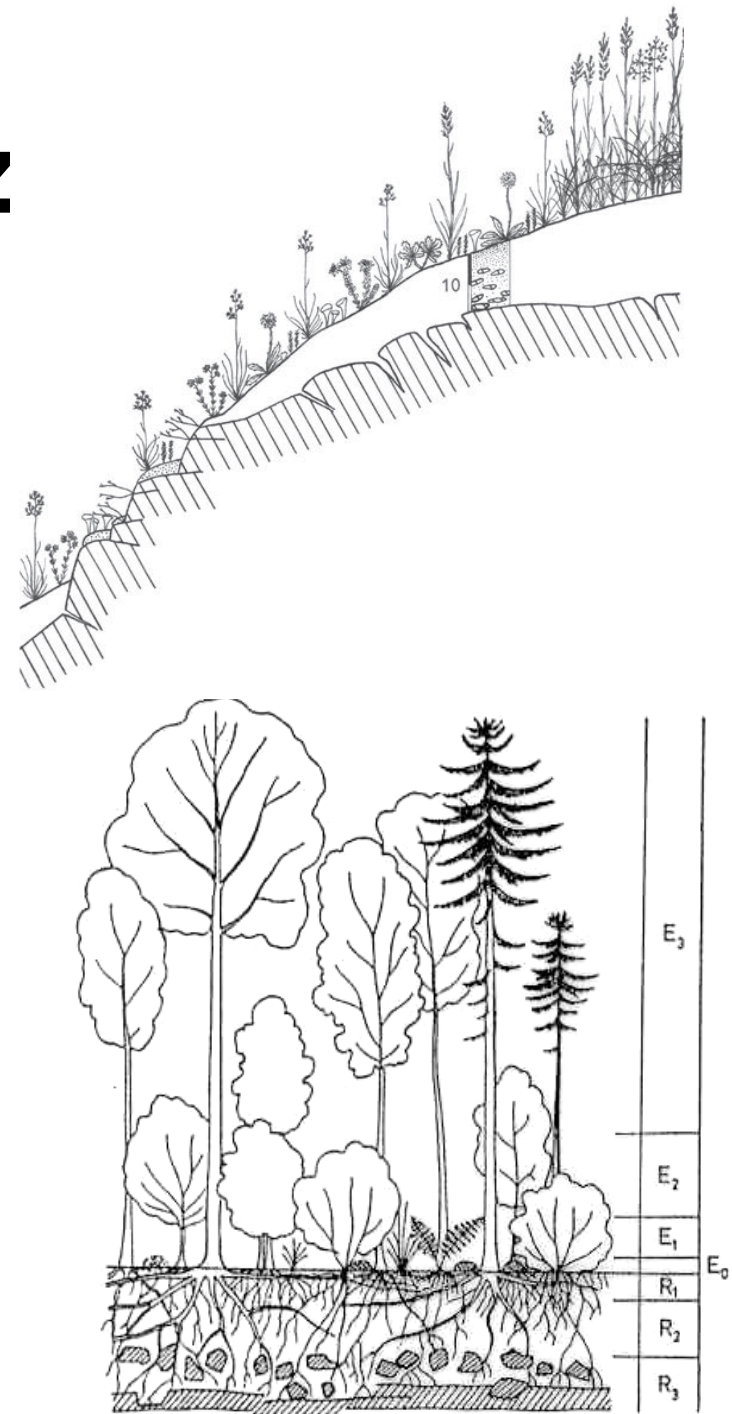
Druhové zloženie biocenózy

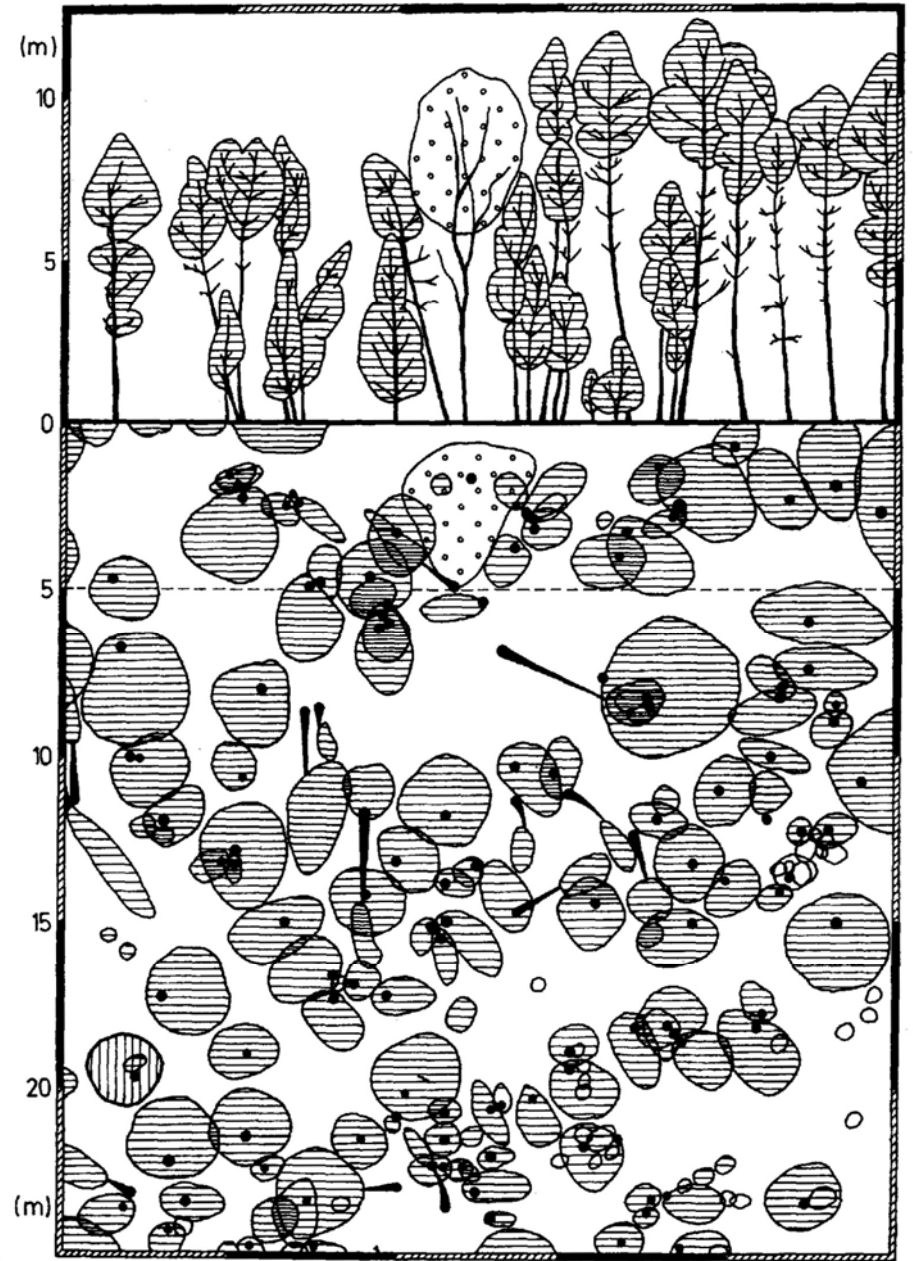

- „**zoznam**“ **všetkých druhov** organizmov tvoriacich biocenózu
- druhová diverzita = počet druhov + vyrovnanosť početností populácií
- výber druhov **nie je náhodný**
 - ekologická konštitúcia druhov **musí zodpovedať prírodným podmienkam**
 - abiotické podmienky pri autotrofoch + trofické nároky pri heterotrofoch
 - druhy **musia mať možnosť rozšírenia** (migrácie) na danú lokalitu
 - zdroj diaspór/materská populácia + vektor šírenia/migrácia
 - z nich prežijú **len tie, ktoré sa uplatnia v konkurencii**, alebo ktoré **vytvoria pre život nevyhnutné interakcie** (symbióza)

Štruktúra biocenóz

- rozloženie jedincov, druhov, životných foriem či funkčných typov v horizontálnom a vertikálnom smere
- najzložitejšie lesné spoločenstvá
- fytocenózy majú pevnú viditeľnú štruktúru
 - opis pomocou analytických znakov
 - etáže, synúzie, abundancia, dominancia,...

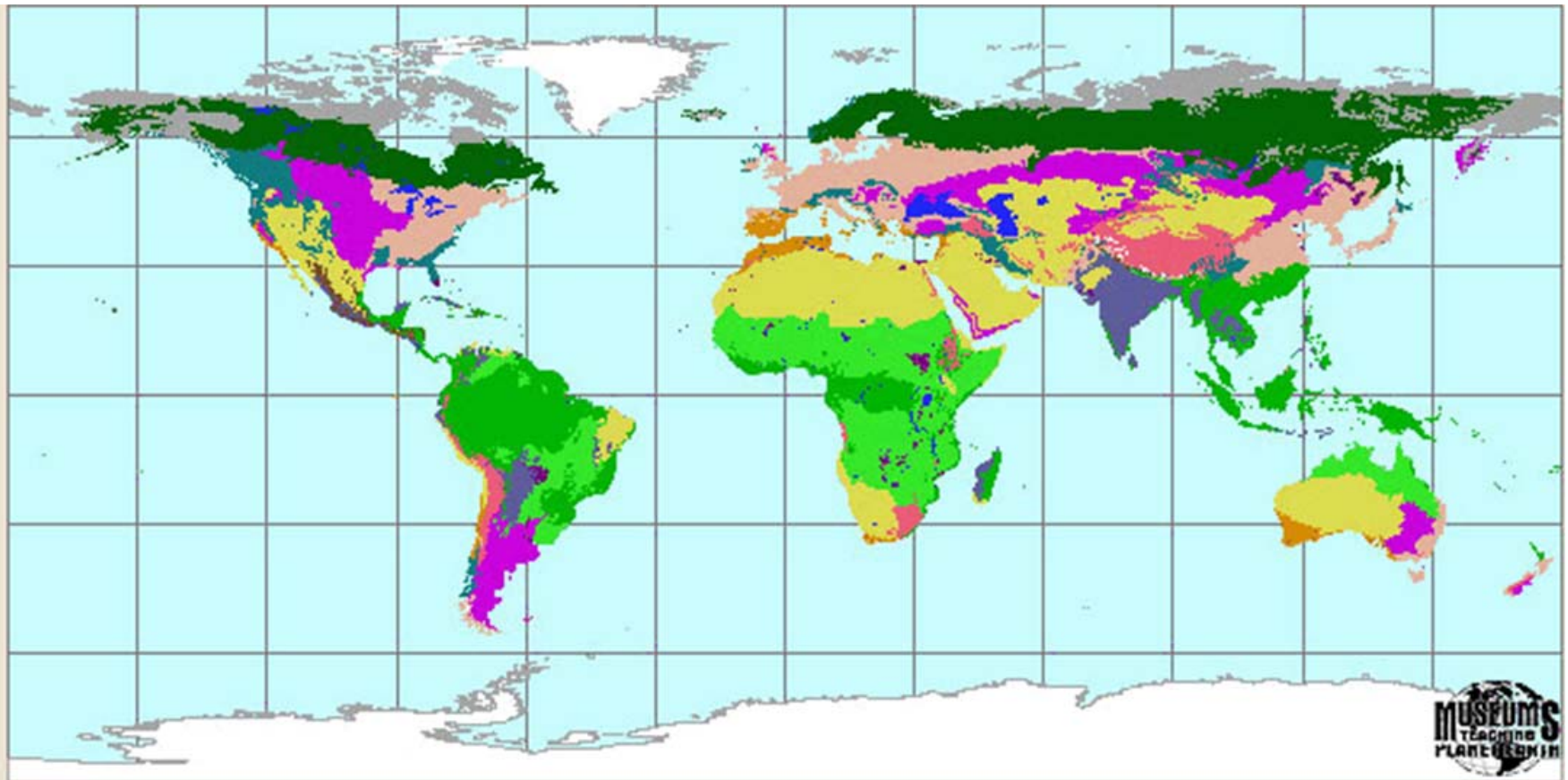

Klasifikácia biocenóz

- samostatne podľa zložiek
 - taxocenózy
- najprepracovanejšia klasifikácia podľa fytocenóz
 - typy fytocenóz, vegetačné jednotky,
- po zohľadnení prostredia a ďalších zložiek
 - typy biotopov, typy ekosystémov
 - vegetačné zóny, biómy Zeme

Biómy Zeme

Earth's Biomes

Boreal forests/taigas	Temperate grasslands, savannas, and shrublands
Deserts and xeric shrublands	Tropical and subtropical coniferous forests
Flooded grasslands	Tropical and subtropical dry broadleaf forests
Mangroves	Tropical and subtropical grasslands, savannas, and shrublands
Mediterranean scrub	Tropical and subtropical moist broadleaf forests
Montane grasslands	Tundra
Snow, ice, glaciers, and rock	Inland Water
Temperate broadleaf and mixed forests	
Temperate coniferous forests	

tropické dažďové lesy

polopúšte

stepi, prairie, savany

**stredomorská
(subtropická)
stálezelená
tvrdolistá vegetácia
– krovitá macchia**

**stredomorské
stálezelené
tvrdolisté lesy –
nízky les s Quercus
suber a Q. ilex**

**opadavé
(nemorálne) lesy
temperátnej
klimatickej zóny**

severská ihličnatá tajga

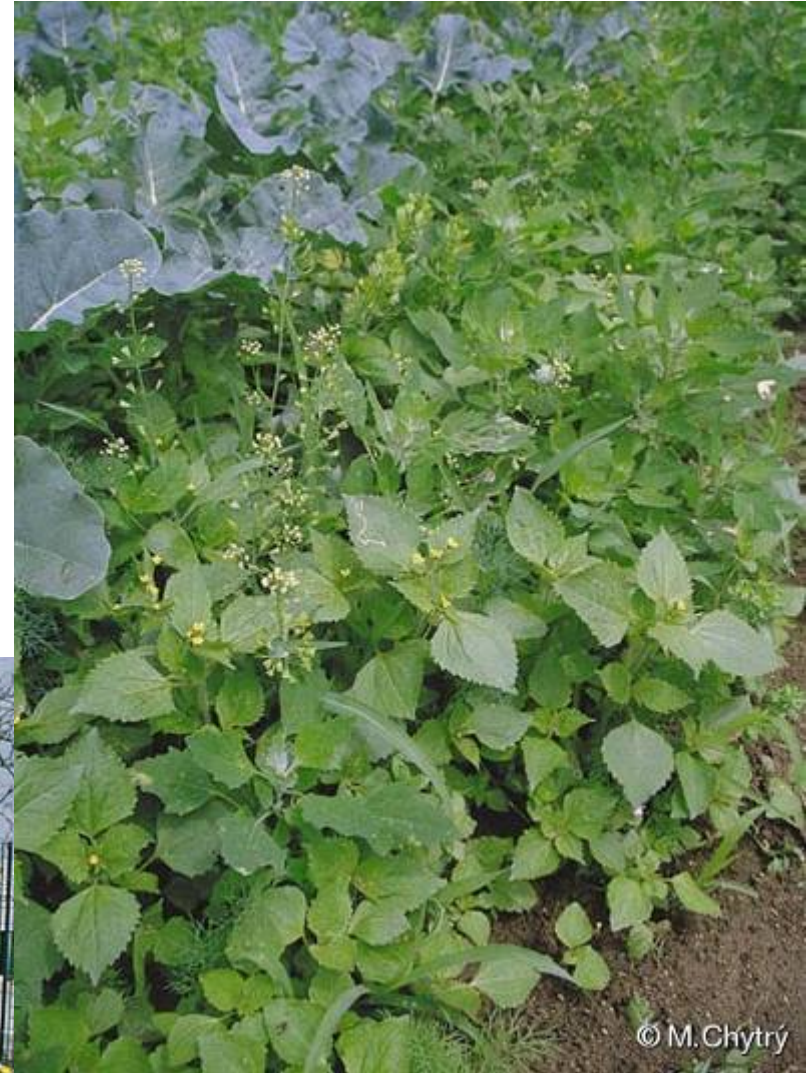
**severská tundra v
arktiskej až
subarktiskej
klimatickej zóne**

Obrazový prehľad základných typov biocenóz Slovenska

© M. Chytrý

© M.Chytrý

© M. Chytrý

Vzťahy v biocenóze

vzťahy medzi organizmami = **interakcie (koakcie)**

vnútrodruhové x medzidruhové

- **vnútrodruhové interakcie**

- súčasť ekológie populácií

- **pozitívne**

- rozmnožovanie, reprodukčné society
- modifikácia prostredia
- pri živočíchoch obrana pred nepriateľmi, získavanie potravy
 - nereprodukčné society (migrácia, nocovanie, ...)

- **negatívne**

- kompetícia (konkurencia) – o priestor a zdroje/potravu
- konkurencia v sociálnej štruktúre pri živočíchoch

priame x nepriame

- **priame** (trofické a topické)
 - boj o teritórium, predátor a korisť, rastlina a herbivor
- **nepriame**
 - konkurencia o potravu, zdroje (svetlo, vodu, ...)

Vzt'ahy v biocenóze

trofické x netrofické

- **trofické**
 - látky jedného organizmu sa stávajú výživou druhého
- **netrofické**
 - nedochádza ku konzumácii
 - priame aj nepriame vzťahy s rôznym výsledným efektom

fakultatívne x obligátne

- **fakultatívne** = príležitostné – môžu alebo nemusia nastať, nie sú nevyhnutné k prežitiu
- **obligátne** = nevyhnutné – musia nastať aby druh (druhy) prežili

Vzt'ahy v biocenóze

- **medzidruhové interakcie**
 - **delia sa na základe konečného efektu (výsledku) vzájomného spolupôsobenia**
 - výsledkom spolužitia môže byť nárast/pokles početnosti druhov, zvýšenie/zníženie vitality (rastu, reprodukcie...)
 - **sú hlavnou hybnou silou (mechanizmom) dynamiky vegetácie**
 - **menia sa podľa podmienok (pozitívne na negatívne)**
 - **pozitívne**
 - spolužitie má kladný efekt aspoň na jednu populáciu (druh) bez negatívneho účinku na druhú
 - **neutrálne (neutralizmus)**
 - populácie rôznych druhov majú možnosť vzájomnej interakcie, avšak nijako sa neovplyvňujú
 - v prípadoch, kedy je nika jednotlivých druhov rozdielna
 - **negatívne**
 - výsledok je negatívny pre jednu alebo obe (všetky) populácie
 - kompetícia (konkurencia) – o priestor a zdroje/potravu
 - konkurencia v sociálnej štruktúre pri živočíchoch

Typy medzidruhových interakcií

efekt	typ interakcie	druh A B		povaha vzájomných vzťahov
neutrálny	neutralizmus	0	0	A a B sú vzájomne nezávislé
pozitívny	facilitácia	0	+	A vytvára alebo zlepšuje podmienky pre druh B
	komenzalizmus	+	0	A (komenzál) má úžitok, B (hostiteľ) neovplyvnený
	protokooperácia	+	+	A a B sa ovplyvňujú priaznivo, nie je nevyhnutná
	mutualizmus	+	+	A a B sú symbionti, vzájomný vzťah veľmi prospešný až nevyhnutný pre oboch
negatívny	kompetícia	–	–	A a B sa nepriaznivo ovplyvňujú
	predácia	+	–	A predátor je obyčajne väčší, B ovplyvnený nepriaznivo
	parazitizmus	+	–	A parazit menší, potrebuje hostiteľa, B ovpl. nepriaznivo
	amenzalizmus	0	–	A (inhibítor) neovplyvnený, B (amenzál) obmedzovaný
	alelopatia	0	–	A (alelopatická rastlina) vylučuje toxíny škodiace druhu B

Efekt interakcií 2 rastlinných druhov

	stretnú sa		nestretnú sa	
	A	B	A	B
kompetícia	–	–	0/+	0/+
alelopatia	0	–	0	0/+
parazitizmus	+	–	–	0/+
facilitácia	0/–	+	0	0/–
mutualizmus	+	+	–	–

– negatívny efekt

0 neutrálny efekt

+ pozitívny efekt

Pozitívne interakcie rastlín

facilitácia = uľahčenie pre druhý druh

- rastliny prvého druhu modifikujú (zlepšujú) prostredie v prospech druhého
 - prvý druh môže byť neskôr vytlačený druhým
 - zámena znamená posun – sukcesnú zmenu
- obligátna (facilitácia sensu stricto)
 - uchytenie nového druhu nie je možné bez prítomnosti predchádzajúceho
- fakultatívna
 - prítomnosť prvého druhu len zvyšuje pravdepodobnosť uchytenia druhého

mutualizmus = vzájomne prospešné súžitie

- symbiotické alebo nesymbiotické
- medzi rastlinami vzácny prípad
- často **rastlina + mikroorganizmus** alebo **huba**
 - bôbovité a baktérie rodu *Rhizobium* – fakultatívny mutualizmus
 - **lišajníky** – obligátny mutualizmus huby + riasy
 - **mykoriza** – symbióza medzi hubou a rastlinou
 - ca 80 % druhov cievnatých rastlín mierneho až tropického pásu tvorí mykorízu
- **rastliny a opel'ovače**
 - 90 % krytosemenných rastlín je opel'ovaných živočíchmi
 - zložité systémy interakcií

Negatívne interakcie rastlín

kompetícia (konkurencia)

- **obmedzenie jedného druhu životnou aktivitou druhého** alebo oboch navzájom v rámci lokality
- výsledkom je buď zníženie abundancie (početnosti), vitality (rastu, produktivity, fertility) alebo až odumretie konkurenčne slabšieho druhu
- **inhibícia**
 - prvý druh bráni uchyteniu či rozšíreniu druhého
 - spomalenie vývoja
- **kompetičná zámena**
 - nový, konkurenčne silnejší druh vytlačí pôvodný

mechanizmy kompetície (ako to funguje)

- **priame obmedzenie prístupu ku zdrojom**
 - svetlu, vode, živinám; v korunovom aj koreňovom priestore
- **nepriame pôsobenie**
 - zmeny prostredia v neprospech iného druhu (napr. cez opad, živiny, mikroklimu...)
- **intenzita kompetície rastie na gradiente produktivity a objemu biomasy**
 - čím viac zdrojov (vody, živín, ...) tým väčší boj o ne
 - čím viac druhov malo o tieto výhodné podmienky záujem, tým sa museli evolučne stať konkurenčne silnejšími (C stratégie)
 - v nepriaznivých podmienkach rastú druhy konkurenčne slabšie (S stratégie)

Príklad facilitácie a kompetície v priebehu primárnej sukcesie na viatych pieskoch

prvý pioniersky psamofilný druh *Corynephorus canescens*,

– SR stratég, znáša zasýpanie pieskom, nedostatok živín a vlhosti

Facilitácia v iniciálnom štádiu primárnej sukcesie

- *Corynephorus* spomaľuje presun piesku, stabilizuje povrch
- **facilitácia** podmienok pre ďalšie druhy rastlín
 - psamofilný mach *Polytrichum piliferum*, riasy, prvé borovice

Zmena podmienok, stabilizácia reliéfu v závetrí prvých borovíc

- **facilitácia** podmienok pre náročnejšie svetlomilné tráv – *Festuca ovina* a *Agrostis vinealis*
- **kompetičná záměna** prvých druhov, vznik nového spoločenstva – plošná ecesia borovice

Vznik súvislých borovicových porastov

- tieň, miernejšia mikroklima, akumulácia opadu v O-horizonte
- **facilitácia** – borovica v prospech polotieňomilnej lesnej trávy
- **kompetičná zámena** – *Avenella flexuosa* konkurenčne silnejšia v polotieni vytláča svetlomilné trávy (*Festuca ovina*)

Staršie porasty borovice

- akumulácia opadu borovice a tráv, vznik humusového A-horizontu pôdy – **facilitácia** pre ďalšie druhy
- šírenie nenáročných klonálnych kríčkov na surovom opade do populácií druhu *Avenella flexuosa* – **kompetičná zámena**

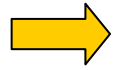
priama kompetícia o priestor a zdroje medzi klonálnymi porastami čučoriedky (*Vaccinium myrtillus*) a brusnice (*V. vitis-idaea*)

- akumulácia biomasy, uvoľňovanie živín, tvorba humusu
 - viac bylín, papradí a krov

Hustá bylinná etáž

inhibícia zmladenia
borovice

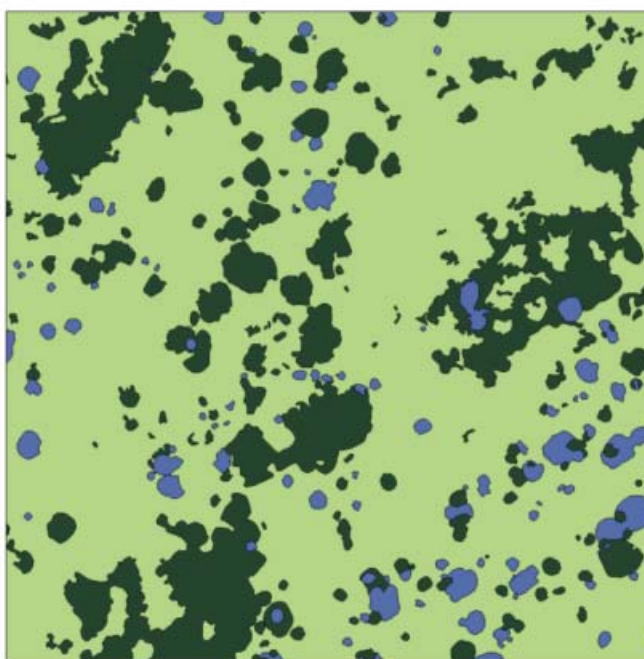
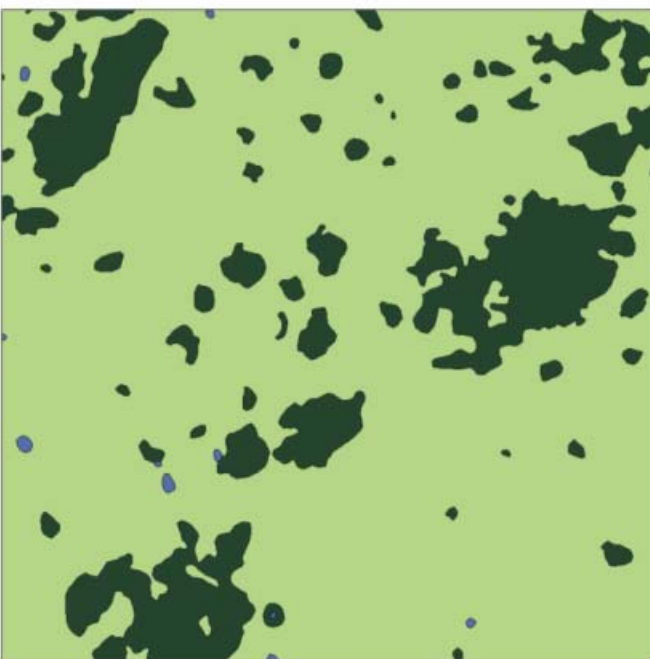
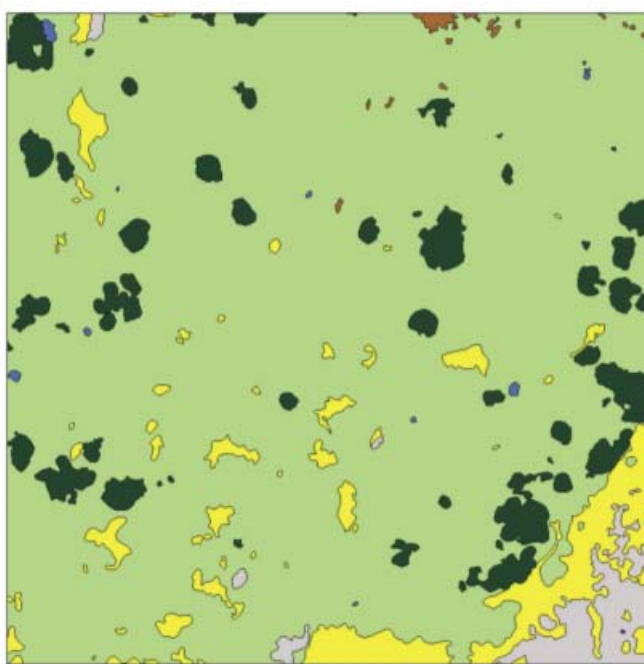
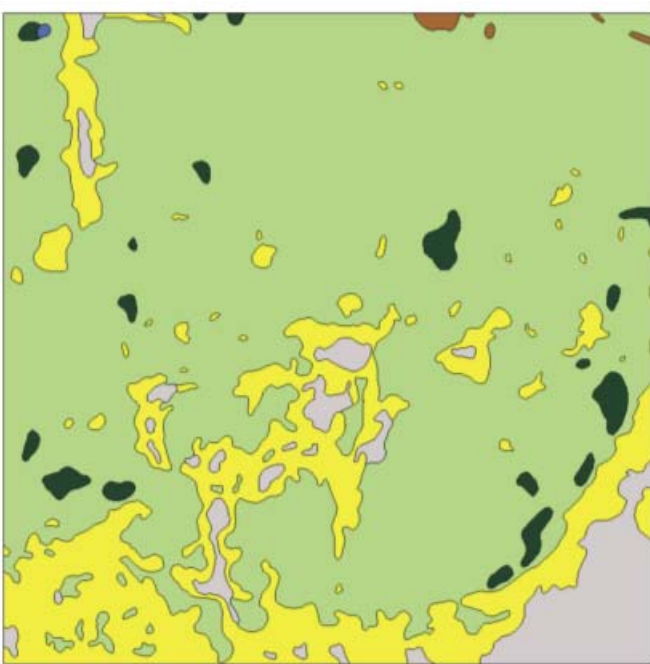
facilitácia pre listnaté dreviny
– breza, dub, buk

Záverečné štádium – druhovo chudobná bučina

- v dlhodobom horizonte konkurenčne najsilnejší buk
- zo zapojených bučín sú vytlačené svetlomilnejšie druhy

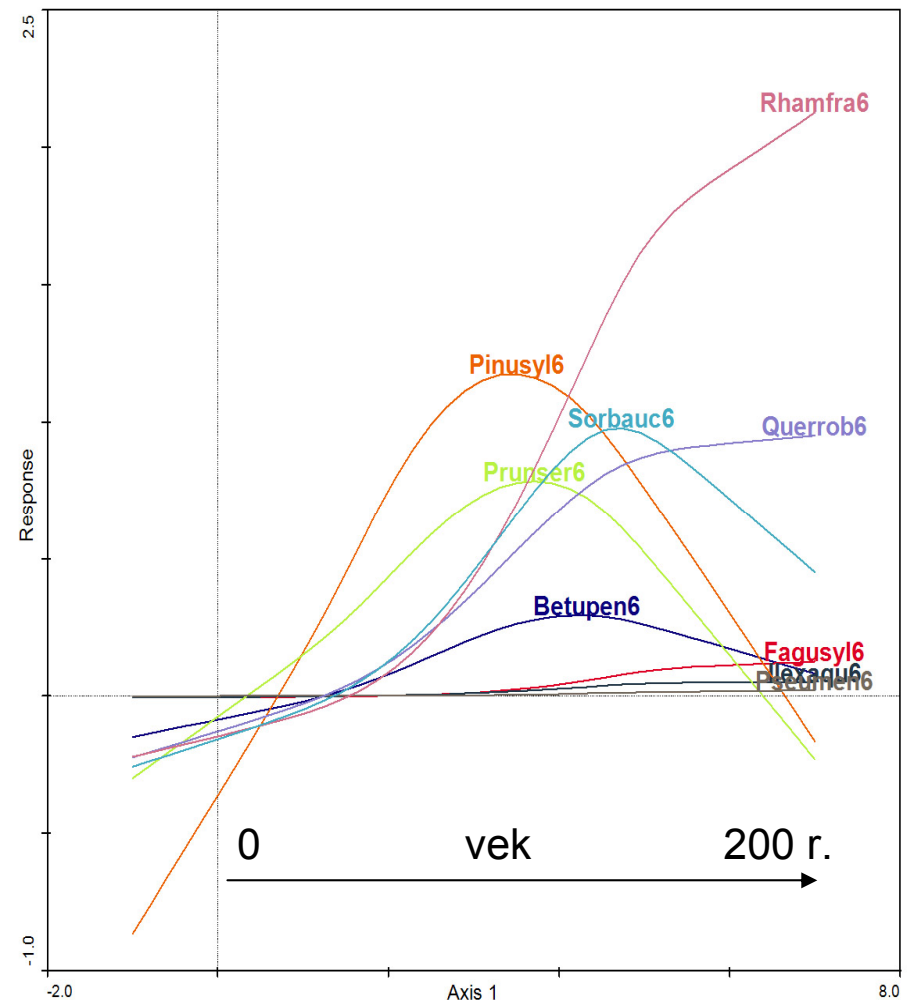
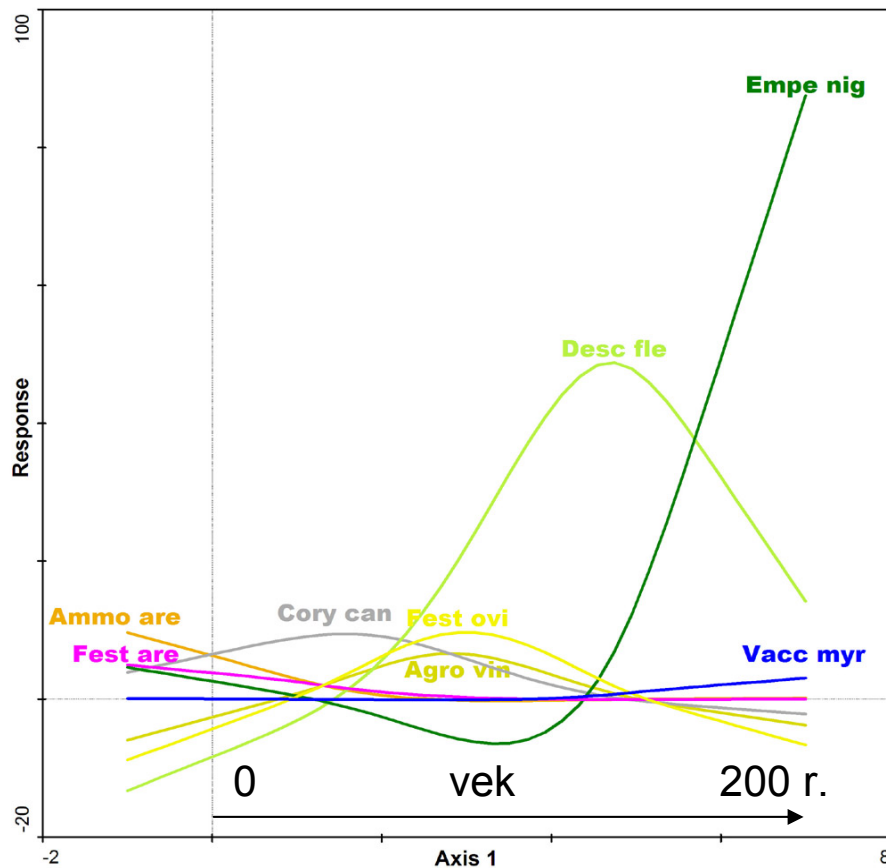
1988

2003

- *Corynephorus canescens*
- *Festuca ovina*
- *Avenella flexuosa*
- *Empetrum nigrum*
- *Vaccinium* sp.

Model zámeny druhov v procese primárnej sukcesie

- na základe pokryvností druhov bylinnej etáže
- **výsledok medzidruhových interakcií**

Negatívne interakcie rastlín

parazitismus

- **vzt'ah parazita a hostiteľa**
- **parazit** závisí od hostiteľa, nemôže bez neho existovať
- **hostiteľ** parazita nepotrebuje,
 - naopak mu parazit môže škodiť
 - výnimočne až spôsobiť smrť
- **holoparazity**
 - napr. zárazy (*Orobanche*) parazitujú napr. na deväťsiloch (*Petasites*)
 - využívajú len produkty hostiteľa, sami nie sú schopné fotosyntézy

hemiparazity

- časť organických látok z vlastnej fotosyntézy, časť od hostiteľa
- napr. štrkáče *Rhinanthus* parazitujú na koreňoch tráv (napr. *Calamagrostis epigejos*)
- imelo (*Viscum*), imelovec (*Loranthus*) na vetviach drevín

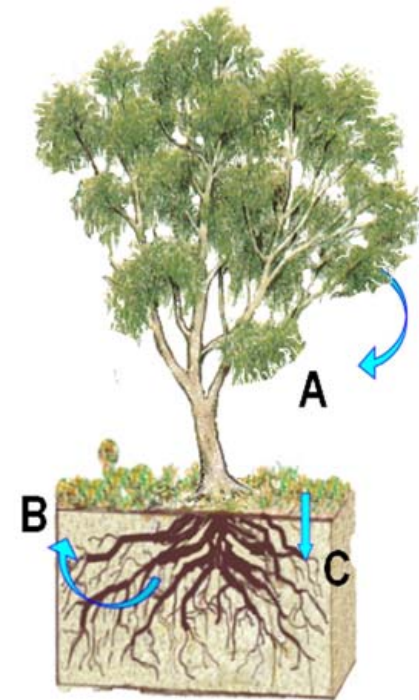

Negatívne interakcie rastlín

alelopatia

- jednostranný vzťah, kedy **jeden druh negatívne pôsobí na druhy vypúšťaním toxických látok – inhibítorov**
 - aromatické prchavé látky (A)
 - pôsobia priamo
 - nepriamo rozpustené dažďovými zrážkami v roztoku
 - výlučky koreňov (B)
 - výluhy z nadzemných častí rastlín a opadu (C)
 - fenoly a fenolické zlúčeniny
- výsledkom je vylúčenie na toxíny senzitívnych druhov z okolia rastliny alebo z celého ekosystému
- alelopatia zvyšuje konkurenčnú silu druhu

Ostatné interakcie rastlín

- **epifytizmus**
 - **epifyt** = rastlina využívajúca inú (drevinu) len ako substrát
 - machorasty, lišajníky, paprade
 - v trópoch aj iné cievnaté rastliny
- **saprofytizmus**
 - **saprofyt** = heterotrofná rastlina, ktorá využíva odumretú organickú hmotu
- oba typy interakcií nemajú negatívny vplyv na iné druhy (hostiteľa, či zdroj biomasy)

Interakcie rastlín a živočíchov

rastliny = primárni producenti biomasy

- **sú potravou**, zdrojom energie a látok pre heterotrofné organizmy (herbivorov a dekompozítorov)
- **sú schopné regenerácie** – konzumácia ich väčšinou nezničí

interakcie sú:

- **pozitívne pre rastliny, vzájomne výhodné**
 - **zoogamia** (opeľovanie)
 - **zoochória** (rozširovanie semien a plodov živočíchmi)
- **negatívne pre rastliny**
 - v prípade zničujúcej deštrukcie nadzemnej alebo podzemnej biomasy
 - ohryz, zošľapávanie, rytie
- **neutrálne (indiferentná reakcia)**
 - vplyv na raste a vývine rastlín sa neprejaví
 - napr. pastva a druhy pasienkov
- vždy ide o navzájom prepojený komplex medzidruhových interakcií
- pre určitý druh rastliny môže byť aktivita živočícha výhodná, pre iný nevýhodná

Vplyv pastvy

divo žijúcich i domácich zvierat

- významne ovplyvňuje druhové zloženie rastlinných spoločenstiev
- ovplyvňuje dynamiku, regeneráciu, blokuje šírenie niektorých druhov
- **priamy vplyv pastvy** herbivorov
 - ohryz
 - zošlapávanie (mechanické poškodenie nadzemných častí)
 - zmeny štruktúry pôdy – zhutňovanie, znižovanie prevzdušnenia...
 - zoochória – šírenie diaspór rastlín
- **nepriame vplyvy pastvy**
 - prirodzené hnojenie exkrementami
 - zmena chemizmu pôdy
 - preferované sú druhy náročné na dusík a fosfor
 - trávny, bôbovité
 - preferencia určitých druhov nepriamo zvýhodňuje iné, ktoré sa šíria („buriny pasienkov“)
 - zvýhodnené sú toxické, pichľavé, tvrdé a nutrične nezaujímavé
 - iskerníky, jesienky, pichliače, trnky, borievky...
 - v lesoch selektívna pastva významne ovplyvňuje úspešnú regeneráciu drevín

Vplyv fytofágneho hmyzu

- priama konzumácia častí rastlín
 - listy (chrúst, mníška)
 - lyko – podkôrny hmyz
 - drevo – fúzače, ...
 - plody alebo vegetačné vrcholky larvami z nakladených vajíčok
 - nabodávanie a odsávanie výživných látok (napr. vošky)
 - vznikajú novotvary (hálky)
- pri bežnej populačnej hustote hmyzu je vplyv hmyzu kompenzovaný prírastkom a regeneráciou
- zničujúci len po mimoriadnom premnožení hmyzích populácií
 - dočasne narušená rovnováha v ekosystéme

Špeciálne metabolické vzťahy

- mäsožravé rastliny a hmyz
 - tráviace látky rozkladajú zachytené organizmy
 - obohatenie o dusíkaté zlúčeniny, fosfor a draslík na extrémne chudobných stanovištiach (napr. rosička okrúhlolistá na rašeliniskách)

Netrofické vzťahy

- **topické vzťahy**
 - hniezda alebo úkryty z nadzemných častí rastlín
- **nepriame vplyvy v pôdnom prostredí**
 - činnosť hlodavcov a hrabavých hmyzožravcov
 - kyprenie pôdy
 - narušovanie biomasy koreňov
 - šírenie diaspór
 - činnosti ostatných pôdných organizmov
 - dekompozítori
 - zmeny v chemických a fyzikálnych vlastnostiach pôdného prostredia

Biocenotické princípy

tri základné biocenotické princípy

- 1. s rozmanitosťou životných podmienok rastie i zastúpenie druhov**
 - početnosť jedincov je pomerne nízka (napr. v tropických dažďových pralesoch je jednoduchšie zozbierať sto jedincov rôznych druhov ako sto jedincov jedného druhu).
- 2. odchýlky vlastností prostredia organizmov od optimálneho stavu spôsobujú druhové ochudobňovanie biocenóz**
 - populácie niekoľko málo druhov dosahujú vysokú denzitu (druhovo chudobné sú biocenózy tundry, znečistené vodné biotopy, hrebeňové časti pohorí a pod.).
- 3. stálosť životných podmienok je predpokladom zvyšovania druhovej rozmanitosti a vyrovnanosti biocenózy**
 - napr. staré jaskyne sú druhovo bohatšie ako mladé